

Debatt

Eva Karlsson startade i nr 4/86 en diskussion om KVT:s jämställdhetsnummer (3/86). Hennes kritik bemöttes i nr 1/87 av Maud Landby Eduards och Anita Dahlberg. Eva Karlsson får nu tillfälle till replik och samtidigt publicerar vi ytterligare ett inlägg i debatten av Anita Göransson. Hon vidareutvecklar diskussionen om statens karaktär och hävdar att Maud Landby Eduards och Eva Karlssons synpunkter inte är oförenliga.

Svar till Maud Landby Eduards och Anita Dahlberg

Blitz, Kreutz, Donnerwetter – haben wir das Alles getan!

Mitt inlägg i KVT nr 4/1986 om svensk jämställdhetspolitik var kritiskt till de tre tidigare artiklarna av Anita Dahlberg, Maud Landby Eduards och Karin Widerberg. Jag menade bl a, att de skrev om vad jämställdhetspolitiken *inte* är – för mig var det angeläget att dra upp frågeställningar kring vad den *är*.

Det var inte alldeles lätt att skriva artikeln. Det är det inte, när man känner och respekterar de inblandade personerna. För att göra ifrån mig så hederligt som möjligt, valde jag att skriva rakt på, utan taktiska hänsyn.

Maud Landby Eduards och Anita Dahlberg har emellertid bägge tagit illa vid sig av kritiken. Maud menar dels, att jag fört debatten politiskt, inte akademiskt, och därmed dragit den under lågvattensnivå. Det tycker jag nu är ogentilt – självklart skriver jag som den jag är, alltså en politisk person med erfarenhet av jämställdhetspolitiken – samtidigt som jag har intellektuella anspråk. Vidare menar Maud, att jag felaktigt beskyllt henne för att driva teser. Det är dock ett påståande som jag står fast vid. För att inte göra historien alltför lång vill jag citera vad som stod i ingressen till Mauds artikel: "Vi kvinnor bör föra vår egen intressekamp och inte bli passiva konsument av välfärd." Detta uppfattar jag som en tes.

Nu är det möjligen inte Maud själv som formulerat denna tes; det kan vara en redaktionell tillspetsning. Men den är inte min. Jag uppfattar tesen som oklok och föga rimlig som handlingsrekommendation. Hur i all sin dar skulle det gå till? Men det skulle aldrig falla mig in att påstå, att Maud Landby Eduards inte har rätt att driva denna tes. Tvärtom. Jag tycker det är angeläget att författare/forskare inte lämnar läsaren i sticket, utan talar om vad han/hon själv menar. Men det måste vara tydligt.

Maud Landby Eduards är inte så tydlig i sin artikel. Det skapar en viss frustration hos läsaren. För att bena upp förhållandet mellan åberopade teoretiker, författarens egna hypoteser och tillgänglig empiri krävs statsvetenskaplig kompetens. Jag själv tog en genväg med ett slags suntförnuft-bedomning. Den har också sina poänger, och jag saknar inte vana.

Anita Dahlberg är upprörd just över min ton. Jag kan säga, att hade jag haft mer tid till förfogande, skulle inlägget säkert blivit mer ingående och därmed bättre balanserat. Jag beklagar att jag alltför slarvigt kommenterade Anitas uppsats – det tog så lång tid att analysera Maud Landby Eduards. I annat sammanhang, och med mer tid till förfogande, skall jag återkomma till Anita.

Anita Dahlberg är också irriterad över att jag presenterar en mängd "uppslag". Jag skulle kunna förstå irritationen, om de kom mitt i skrivandet, om de framfördes direkt till författaren vid tex ett seminarium. Sådana glada uppslag från en pigg seminariedeltagare kan ge upphov till åtskilligt merarbete. Men mitt inlägg hörde inte till den kategorin.

Det är svårt för kvinnor att kritisera kvinnor, skriver Anita. Ja, visst är det det. Det kanske inte är att förvåna sig över, att det tar tid att hitta form, tonläge och gott humor utan arrogans. Hur många män klarar detta? Men jag är ändå övertygad om att alla författarna håller med om, att kritik och debatt är nödvändigt. Bevara oss för den ängsliga försiktighet, som binder oss vid menuettens sirliga turer!

Eva Karlsson

Staten, strukturerna och praktiken

Det är en mycket viktig debatt som tagits upp i KVT:s två senaste nummer om kvinnorna och staten. Den behandlar sådana centrala frågor som statens karaktär, förhållandet mellan klassrelaterad och könsrelaterad maktstruktur, reformismens möjligheter och – åtminstone indirekt – förhållandet mellan olika analytiska nivåer. Jag vill gärna komma med några synpunkter och reflektioner med utgångspunkt från Maud Landby Eduards' och Eva Karlssons artiklar.

De tar båda upp viktiga aspekter av statens¹ förhållande till den sociala könsstrukturen i samhället. Men i åtminstone tre avseenden skiljer de sig åt på ett sätt som gör att de i stor utsträckning talar förbi varandra.

1. För det första diskuterar de på olika abstraktionsnivåer. Maud håller sig företrädesvis på en mycket övergripande nivå. Men hon söker närma sig den jordnära verkligheten med hjälp av en rad mycket konkreta exempel. Eva håller sig tvärtom genomgående på en mycket konkret politisk nivå och försöker därigenom nyansera Mauds generaliseringar i en riktning, som emellertid också innebär en annan helhetsbedömning. Motsättningen dem emellan ligger alltså inte främst på detta formella plan.

2. De har olika uppfattning om statens karaktär. De betonar olika aspekter av statligt ingripande. Ingen av dem skiljer egentligen i sin diskussion mellan välfärdspolitik och jämställdhetspolitik. Detta försvårar ytterligare kommunikationen, eftersom de betonar olika verksamheter.

Mauds övergripande kategori är jämställdhetspolitiken, varunder hon dock tycks inkludera stora delar av socialpolitik och en del ekonomisk politik, vars effekter hon analyserar som om även *dess* uttalade syfte vore jämställdhet mellan könen. Hon betonar könsaspekten mer än klassaspekten och är i huvudsak kritisk till statens åtgärder, som hon menar leder till ett kvinnornas beroende av staten.

Eva tar främst upp välfärdspolitiken och betonar klassaspekten, dvs den omfördelningseffekten mellan klasser och skikt, vilket hon menar har gynnat kvinnorna.

3. För det tredje bedömer de reformismens möjligheter olika. Maud ser framtiden som antingen ett utökat klientskap för kvinnorna (ökade bidrag) eller en inte närmare specificerad självverksamhet utan kontakt med staten (eller kapitalet?). Innebär då detta att hon inte anser att kvinnor någonsin kommer att kunna *medverka* i politiska beslut, styra utformningen av statliga ingripanden eller påverka strukturella förhållanden? Hon utvecklar inte de politiska konsekvenserna av sitt synsätt. Könsdikotomin är i denna diskussion allena rådande, medan klassaspekten helt saknas. Eva är här hennes raka motsats. Eva poängterar klasspolitikens positiva möjligheter för kvinnorna, men måste för könspolitisk utjämning lita till en kommande tillväxt, eftersom hon i enlighet med reformismens synsätt har svårt att tänka sig en omfördelning av redan befintliga och fördelade resurser och maktpositioner.

Av deras respektive argumentation framgår betydelsen av de teoretiska utgångspunkterna för bedömningen av samhällsliga styrkeförhållanden och den politiska strategin. De har olika syn på statens huvudsakliga karaktär, på könsmaktsystemets ställning och på reformismens möjligheter. Men jag tror att man kan kombinera deras olika synsätt och därigenom få en nyanserad och historiskt specifik uppfattning, som beaktar både klassmakten och könsmakten.

Det förefaller mig som om Maud främst diskuterar de strukturella förhållandena och Eva aktörsplanet eller dess institutionella nivå. Men det måste vara möjligt att kombinera en strukturell syn med ett aktörsperspektiv. Strukturella förhållanden kan förändras eller förstärkas genom individers och grupperns praktik/agerande. Det intressanta i detta sammanhang är den politiska kampens påverkan på strukturerna i samhället. Och här blir det betydelsefullt vilken statsuppfattning man har.

Maud beskriver två huvuduppfattningar:

1. Staten som medlare mellan män och kvinnor verkar i riktning mot jämställdhet och är därmed systemförändrande. (Det tycker jag i och för sig inte behöver följa av vartannat. Och det är väl heller inte reformismens syfte? Det beror på vilka krav man ställer på begreppet förändring.)

2. Staten upprätthåller den rådande ordningen via jämställdhetspolitiken och är därmed systembevarande. Hon avvisar själv det första och ansluter sig uppenbarligen till det andra synsättet, vilket motiveras med hjälp av en tredje och fjärde punkt, som dock inte hänför sig till samma teoretiska nivå. Enligt den tredje – Habermas – är politiska maktmedel (en juridisk och byråkratisk metod) inte rätt metod att driva kamp, eftersom staten då den utvecklas snärjer oss i stället. Den fjärde punkten är ett påpekande av att det partipolitiska system vi har är konstruerat utifrån klassmotsättningen, inte könsmotsättningen².

Själv vill jag utgå från tre olika, mer eller mindre marxistiskt orienterade statsuppfattningar. Den första, ortodoxa, betraktar staten som den härskande klassens instrument (Marx). Den andra lite modernare uppfattningen ser staten som en arena för klasskampen eller en förtätning av olika krafter i samhället (Poulantzas). En tredje, ännu senare uppfattning tillmäter staten en viss autonomi i form av de statligt verksammas ("den nya klassen") egenintressen. Ytterligare en riktning, som betraktar staten som totalkapitalets agent tillmäter staten en viss övergripande autonomi gentemot de enskilda kapitalfraktionerna. Den skulle kunna kopplas samman med den första uppfattningen, men den kan sägas försöka handskas med det faktum att staten ibland kan agera tväremot de enskilda kapitalens intressen; detta tolkas som en långsiktig strategi för att bevara systemet som sådant, alltså helt i totalkapitalets intresse.

Att dessa ytligt sett helt olika uppfattningar kunnat utgå från ett och samma huvudparadigm beror – menar jag – bl a på att de var och en har ett korn av sanning. De

renodlar olika aspekter hos staten, som alla kan återfinnas i större eller mindre grad i olika delar av staten, i olika statsapparater och i olika typer av ingripanden, beroende på vilka krafter som berörs och deras inbördes styrkeförhållanden. Jag tror inte att staten kan ses som uttryck för något entydigt intresse, inte ens totalkapitalets.

Hur patriarkal är staten?

Ovanstående kort antydda statsuppfattningar har inte alls problematiserat statens förhållande till mäns och kvinnors olika ställning, maktanspråk eller sfärer. De behandlar inte heller mäns och kvinnors olika inflytande i olika statsapparater eller typer av ingripanden.

Mauds andra huvudkategori förefaller närmast kunna betecknas som staten som agent för totalpatriarkatet (i analogi med totalkapitalet ovan). Och detta tror jag är en alltför funktionalistisk syn, som bortser från de faktiska feministiska fraktioner och praktiker samt de mer eller mindre oheliga allianser som finns. Statens praktik måste betraktas i sina enskilda delar mot bakgrund av faktiska styrkeförhållanden och intressekonflikter i olika historiska situationer. Olika delar av staten präglas av olika typer av social rekrytering, olika maktbefogenheter och ställning i en inomstatlig hierarki, inriktning på olika samhällsområden och sociala skikt m m. Dessutom sker en kontinuerlig förändring över tid, både strukturellt och med avseende på aktörernas sammansättning och styrkeförhållanden. Politiska beslut härrör ur olika konstellationer av intressen och i motsättning till andra intressen. De möter motstånd beroende på område och situation, tidpunkt och personer. Man skulle behöva en rad empiriska delstudier för att korrekt kunna bedöma den svenska statens förhållande till kön som politisk kategori. De flesta beslut kan förmodligen tolkas som kompromisser mellan olika intressenter.

Vi får inte heller underskatta betydelsen av att kanske just viss förvaltning, socialpolitik, arbetsmarknadspolitik och utbildning kommit att bli viktiga områden för särskilt

kvinnliga politiker och tjänstemän. Vi får inte frångå den statsfeministiska fraktionen ett uppriktigt engagemang och ärligt uppsåt. Det har också stor betydelse för kvinnorna att det börjar finnas ett kvinnligt kontaktnät mellan olika positioner, som kanaliserar och formulerar kvinnors krav. (Här gäller det emellertid att se upp med klassaspekten.) De främsta problemen här – bortsett från det öppna politiska motståndet och klassaspekten, som komplicerar kvinnokampen – är, tror jag liksom Maud, svårigheten att erkänna kvinnors intressen som legitima gruppintressen och även att kvinnors auktoritet i beslutsfattande positioner tycks kontroversiell, kanske särskilt hos LO och privata företag.

Om man försöker särskilja olika kraftfält, apparater och grupper av aktörer inom statens verksamhetsområden, måste varje politiskt beslut (tex lagstiftning) ses som resultat av alla dessa faktorer i en viss historisk situation och kombination av just den situationens specifika styrkeförhållanden och överhuvudtaget samhällsförhållandena som råder just då. Lagstiftningen är ett medel att fixera kampresultat och därigenom påverka den strukturella nivån. Det är tex välkänt att 1800-talets reformer för kvinnors frigörande som individer ur familjen kunde komma till stånd genom allianser mellan män från olika klasser och skikt,

främst för att lösa akuta försörjnings- och arbetskraftsproblem.

Mauds först nämnda statsuppfattning – den reformistiska arbetarrörelsens klassiska syn på staten som reforminstrumentet par excellence – har tror jag en stark anslutning hos det svenska folket. Historiska erfarenheter har främjat ett starkare folkligt förtroende för staten i Sverige än i många andra länder. En tradition av förhållandevis okorrumperade ämbetsmän, offentlighetsprincipen och socialdemokratins programmatiska tro på staten som reforminstrument har gett staten en legitimitet, som den saknar i tex Syd- och Mellanuropa. Detta synsätt måste sägas ha bekräftats genom många års politiska praktik med det svenska folkhemmets uppbyggnad i centrum. Samtidigt har arbetarrörelsens starka inflytande på det svenska samhällsbygget även präglats av dess markerade, traditionella mansdominans i teori och praktik.

Välfärd eller jämställdhet?

Jag tror vidare det underlättar diskussionen om man skiljer mellan *välfärdspolitik* (en politik som bl a syftar till utjämning av klasskillnader och generationsskillnader på fördelningsnivån) och *jämställdhetspolitik* (en politik som syftar till utjämning mellan kvinnor och män). Välfärdspolitiken måste

Birgit Ståhl-Nyberg, *Kvinnans vardag*, Keramikmålning i Akalla Tunnelbanestation, 1977

betraktas som en klasspolitik förd av en mansdominerad arbetarrörelse, men numera genomförd med principiellt samtycke även av de flesta av kapitalets företrädare (om än med oenighet om nivåer och formuleringar).

Effekterna av välfärdspolitiken kan emellertid variera, dels på grund av politikens specifika utformning, dels på grund av de strukturella förhållandena, som den är mer eller mindre väl anpassade till. Formerna kan t ex vara mer eller mindre patriarkala. En kontrollaspekt finns särskilt med när det inte gäller generella transfereringar utan specifika, dvs behovsprövade. De senare torde dock vara färre i Sverige än i många andra länder³.

Den engelska staten är mer patriarkal

I England och USA har sedan 1970-talet pågått en feministisk debatt om statens förhållande till kvinnorna och till den könsrelaterade maktstrukturen överhuvudtaget. Det förefaller som om Maud är influerad av den. Titmuss' modell, som hon bl a utgår från, där män ses som familjeförsörjare och kvinnor som hemarbetande, verkar starkt präglad av specifika engelska förhållanden, särskilt som de var på 1970-talet.

Jag tror dock att man måste betrakta de historiska, specifikt svenska förhållandena och hålla i minnet att den engelska (och amerikanska) feministiska debatten utgår från en rätt annorlunda historisk utveckling och andra köns- och klassmaktsförhållanden.

I England har åtminstone tills helt nyligen viktiga socialförsäkringar dels varit knutna till arbetsgivaren (i stället för staten eller facket), dels beräknats utifrån *familjens* inkomster, inte individens. Det har t ex inneburit att många kvinnor inte kunnat få arbetslöshetsunderstöd, därför att deras män haft för hög inkomst (däremot har det inte berört männens understöd). Mannen har betraktats som familjeförsörjare, kvinnan som försörjd. Detta har även lett till problem för forskare och politiker, som inte kunnat bedöma omfattningen av t ex kvinnors arbetslöshet. Först under de allra se-

naste åren har även gifta kvinnor börjat registrera sig som arbetslösa. I England kan alltså familjeförsörjartanken sägas präglade statens praktik (och fackets!) på ett sätt och i en omfattning, som faktiskt är främmande för den svenska staten i dag. Detta tror jag starkt har präglat den engelska debatten om den patriarkala staten.

På det hela taget vill jag hävda att kvinnor har ett annat och bättre förhållande till staten i Sverige. Jag tror inte vi kan importera den anglosaxiska debatten till Sverige utan att anpassa begrepp och modeller till vårt samhälles särigheter. Dit hör förvisso den mansdominerade arbetarrörelsens starka inflytande, den långtgående arbetsdelningen mellan könen och deltidsarbetet, men också en historisk tradition av kvinnors arbete som relativt viktigare än deras barnafödande (jämfört med t ex många andra europeiska länder), en i jämförelse med England liten borgarklass (där den mansdominerade familjen uppstod och frodades), arbetskraftsbrist under en stor del av efterkrigstiden och tjänsteyrkenas offentliga organisering.

Den främsta patriarkala aspekten hos den svenska staten i dag är väl, som Maud framhåller, snarast transfereringarnas (bidragens) avhängighet av lönearbetet i och med regeln om att det är inkomstbortfall som skall kompenseras i så många sammanhang. Det snedfördelade ansvaret för hemarbetet samt den under lång historisk tid etablerade uppdelningen av arbetsmarknaden har lett till att denna koppling reproducerar kvinnokollektivets sämre resurstillgång, antingen det gäller sjukförsäkring, arbetslöshetsbidrag eller ATP. Lagstiftningen har anpassats till den strukturella över- och underordningen, inte sökt motverka den.

Men den patriarkala effekten beror alltså inte här på en syn på kvinnor som underordnade en familjeförsörjare – utan på det betalda och obetalda arbetets snedfördelning.

Att välfärdspolitiken gynnat kvinnorna beror alltså just på att kvinnokollektivet är strukturellt missgynnat i jämförelse med manskollektivet, inte för att den är avsedd

att gynna kvinnokollektivet som sådant⁴.

Jämställdhetspolitiken är däremot just avsedd att lyfta kvinnokollektivet i förhållande till manskollektivet. Den har en uttalad ambition att utjämna kvinnors och mäns livssituationer. Problemen med denna är i huvudsak två. Dels utgår den från att män och kvinnor i lika måtto drabbas av kvinnors underordning och arbetsdelningen. Den erkänner inte maktförhållandet mellan kvinnor och män⁵. Dels går all reformistisk praktik ut på att fördela främst *tillväxten* i utjämnande syfte. Däremot – som Eva påpekar – anser man inte att man kan omfördela de resurser, som redan är fördelade.

Detta är dock en sanning med modifikation. De politiska partierna strävar ständigt efter att omfördela i olika riktningar. Ekonomisk politik har omfördelade konsekvenser via t ex arbetslöshet och inflation, strukturstöd till varvsindustri men inte till textilindustri osv. Skattepolitiken som så tydligt gäller omfördelning står det ofta kamp om. Det borde då inte finnas något som hindrar att man – då man väl erkänt kvinnors underordning som ett problem – (detta måste vara vårt första mål!) – faktiskt särskilt satsar på en omfördelning mellan män och kvinnor. Detta kompliceras förvisso av klassfaktorn. Det ligger tyvärr nära till hands att privilegierade män (och kvinnor) allierar sig med kapital och andra makthavare mot dem, som hotar deras privilegier. Men det borde kunna lösas yrkesvis och arbetsplatsvis. Särskilt viktig för kvinnornas arbetsmarknad är ju den påbörjade debatten om de offentligt anställdas löner och villkor.

Kvinnors praktik

Kvinnors enda alternativ är inte en autonom offentlighet och organisering. Vi behöver dessa också. Men lika viktigt som att bygga en egen autonom plattform är att infiltrera och bevaka de maktbaser, som redan finns. De sätter ramarna för våra liv. Vi måste kräva och arbeta för en större grad av fullbordan i demokratin i form av verklig representation och drivande av både kvin-

Birgit Ståhl-Nyberg, *Kvinnans vardag*, Keramikmålning i Akalla Tunnelbanestation, 1977, Detalj

nors maktanspråk och kvinnokulturellt baserade frågor.

Ett exempel som är aktuellt just nu är den nyss påbörjade kampen om ett nytt skattesystem. Där har man nästan omärkligt fört in ett förslag både från SAP:s och FP:s sida (det är alltså brett förankrat i riksdagen), som bl a går ut på att avskaffa grundavdraget och skärpa beskattningen av deltidsarbete. Överhuvudtaget är huvudsyftet bakom förslaget att minska marginalskatterna, ett problem som knappast är det mest akuta för majoriteten kvinnor i det här landet. (Däremot berörs i debatten inte alls kommunalskatten, som är den del av skatten som för de flesta människor i vanliga lönelägen är utan jämförelse störst.)

Det är alltså inte bara välfärdspolitik och jämställdhetspolitik vi måste hålla ögonen på. Minst lika stor betydelse har den vanliga ekonomiska politiken och familjepolitiken. När det gäller familjepolitiken finns på senare år krafter som vill underlätta en återgång till den mansdominerade familjeformen. Vi måste relatera kvinnors verklighet

(text i form av det utbredda deltidarbetet) till de förslag som kommer och se om de skulle innebära förbättringar eller försämringar för de flesta kvinnor.

Sammanfattningsvis tycks det alltså förhålla sig på det lätt absurda viset att välfärdspolitiken (utan jämställdhetssyfte) gynnat kvinnor, men jämställdhetspolitiken (med sådant syfte) gynnat främst män⁶. Det visar att den strukturella snedfördelningen i arbete, makt och resurser mellan män och kvinnor är mer avgörande än en politik, som i princip saknar sanktionsmöjligheter och reella omfördelningsmöjligheter mellan kvinnor och män, dvs en politik som inte erkänner att brist på jämställdhet inte drabbar män och kvinnor lika. En verkligt resultatinkriktad politik måste våga ta från män eller åtminstone låta bli att ge dem mer – och genom kvotering (av jobb, förtroendeuppdrag, föräldraledighet m m) motverka den informella manskvotering som så länge och så systematiskt dominerat.

Anita Göransson

NOTER

1. Därmed menar jag stat, landsting och primärkommuner, både valda församlingar och anställda tjänstemän.
2. I detta sammanhang tycker jag att det är viktigt att skilja mellan kvinnokulturella frågor uppkomna ur arbetsdelningen och underordningen å ena sidan och kvinnors maktanspråk, dvs frågor avsedda att vidga kvinnors utrymme och makt, å den andra. Den första typen av frågor är trots allt lättare att få gehör för, även om de ställer till det för de klassbaserade partierna. Miljöpartiet försöker ju fö just organisera sig kring den typen av frågor. Och vad beträffar övriga partier har man ju mycket diskuterat den allt tydligare övergången till åsiktspartier i stället för renodlade klasspartier (en utveckling som jag dock tror har överbetonats). Kvinnors maktanspråk är däremot mycket provocerande, både på de klassbaserade partierna som sådana och – som Maud påpekar – för att kvinnors kollektiva intressen inte uppfattas som legitima.
3. I detta sammanhang kan man fö fråga sig om all kontroll och allt beroende definitionsmässigt är patriarkalt? En sådan tanke framskyntar ofta i feministiska filosofiska texter. Själv tror jag inte det är så enkelt.
4. Detsamma gäller låglönesatsningarna på 1970-talet, som kom att främst gynna kvinnor, eftersom det var kvinnor som hade låg lön.
5. Men det måste ses som ett framsteg från statsfeministernas sida att man ändå säger sig i första omgången behöva främja kvinnors villkor.
6. Anita Dahlberg har visat detta i sin utvärdering av jämställdhetslagens effekter i *Jämt eller ibland* – om jämställdhet, Arbetslivscentrum/Brevskolan 1984.